

Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar

Mehmet Dursun Erdem*

Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar

Bu makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Eski Anadolu Türkçesi metinleri ağızlardan etkilene derecelerine göre genel bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. İkinci kısımda ise, bu metinlerde kullanılan yazı dilinin hangi yerel ağızlara dayandığı araştırılmıştır. Sonuçta Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi yazı diline kaç ağızın kaynaklık ettiği ve bunların dil özellikleri karşılaştırılmalı olarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Anadolu Ağızları, Orta Anadolu Ağızları.

Ottoman and Old Anatolian Turkish Texts that as Influence Ranks from Dialects that are Source of These Texts Language

This article consists of two chapters. In the first chapter, Old Anatolian Turkish texts were classified in general according to the degrees they affected by different dialects. In the second chapter we examined from which local dialects these texts borrowed their textual language. To sum up, we pointed out how many dialects influenced Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish and compared the linguistic features of these dialects.

Key words: Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish, Anatolian Dialects, Middle Anatolian Dialects

---

* Yard. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
mdursunerdem@hotmail.com

Bu makaleyi yazarken görüş, öneri ve düzeltmeleriyle büyük yardımlarını gördüğüm ve makalenin oluşmasında bizzat katkıda bulunan Prof. Dr. Marcel Erdal, Prof. Dr. Leyla Karahan, Prof. Dr. Nurettin Demir, Doç. Dr. Ahmet Günşen, Prof. Dr. Necati Demir, Dr. Astrid Menz ve Doç. Dr. Musa Duman'a teşekkür ederim. Ayrıca bu konuda bir yazı yazmamı en başta bana öneren ancak yazının bitimine ömrü vefa etmeyen merhum hocam Şinasi Tekin'i rahmetle anıyorum.

0. Bu makalede iki konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Birincisi, Osmanlı ve EAT metinleri, ağızlardan etkilenme derecelerine göre genel bir sınıflandırmaya tabii tutulacak, ikinci bölümde ise bu eserlerin hangi ağızlardan teşekkül etmiş olabileceği araştırılacaktır. Ayrıca her iki bölümde de alınacak cevaplar, bu dönemin standart bir yazı dilinin olup olmadığı veya standartlaşmayı ne gibi unsurların sağladığı sorununu açıklığa kavuşturacaktır.¹

Her yazı dili başlangıçta bir veya birkaç ağzı (dialect)² temel olarak oluşur.³ Eski Anadolu Türkçesi⁴ (EAT) yazı dili⁵ de meydana gelirken konuşulan ağızlardan birini veya birkaçını kendisine esas olarak teşekkül etmiştir. Ayrıca

¹ Makalenin amacı gereği Anadolu'da XX. yy.'ın ilk yarısına kadar yaşamış Karamanlı ağzına değinilmeyecektir. XVI.-XX. yy. arasında yazılı belgeler bırakan Karamanlılar, erken devirlerde Anadolu'ya gelip Bizans'la münabetleri sonucu Hristiyanlaşan Türklerdir. Karaman Türkleri XX. yy.'ın ilk yarısında Lozan antlaşması gereğince mübadele sonucu Yunanistan'a gönderilmiştir. Bu Türkler Orta Anadolu, Karadeniz, Suriye, Balkanlar, Kırım ve Kıbrıs'ta ikamet etmekteydiler. Bu sebeple Karamanlı ağızları kendi içerisinde de farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Karamanlı Türklerinin dili ve ağızları ayrı bir yazı konusudur. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Sertkaya 2004, Eyice 1975; 1977; 1980, Güngör 1984; Demiriz 1989.

² Günümüzde çok çeşitli ağız tanımlarına rastlamak mümkündür. Bizim burada kastettiğimiz ağız terimine en yakın tanım, Demir'in tanımıdır. Demir'e göre dil coğrafyası incelemeleri için kullanılacak bir terim olarak ağız; "Aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde, okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmamasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir (Demir 2002:114)."

³ Bir dil coğrafyasının yönetim, ticaret, siyaset, bilim ve edebiyat merkezi durumunda olan şehrinin ya da bölgesinin ağzı, genellikle yaygınlaşır, diğer ağız bölgelerinin mensuplarınınca da benimsenir ve toplumun ortak dili hâline gelir (Buran 2002: 97). Dil bilimi araştırmalarına göre, her yazı dili, bir ağız temeline dayanır; yani başlangıçta o lehçenin bir ağzı durumundadır. Diğer ağızlardan farklı tarafı, kültür ve siyaset merkezlerinde yaşayanlar tarafından kullanıldığı için statü kazanmış olması ya da herhangi bir sebeple imtiyazlı bir konumda bulunmasıdır (Karahan 2000).

⁴ Aslında bu isim hususunda Türkologlar arasında farklı görüşler mevcuttur. Kimi araştırmacılar bu döneme Eski Anadolu Türkçesi demeyi tercih ederken (Özkan 2000, Korkmaz 1995, Şahin 2003, Gülsevin-Boz 2004), bazı Türkologlar da Eski Türkiye Türkçesi demeyi tercih etmektedirler (bk. Timurtaş 1994, Develi 2002a-2002b). Biz bu konuda, alıntılar dışında, Özkan'ın kullandığı terimi kullanmayı daha uygun görmekteyiz.

⁵ Tarihsel metinler için her ne kadar yazı dili ifadesi biraz iddialı olsa da biz yazımızda bu terimi günümüzdeki anlamıyla değil, bazen ancak bir örneği bulunan ve yazıya geçmeyi başarabilmiş ağızlar için kullandık.

bazı eserler standart dille (prestijli ağız) yazılmış olmalarına karşın, yazarın eğitim durumu, eseri yazma amacı ve hedef kitlesi, o eserin dilini etkileyen en önemli unsurlardandır. Bununla birlikte, bu dönem genel kabul görmüş yazı dilini “standart” terimiyle karşılasak da bugünkü anlamda bir “standartlaşma” mevcut değildir. Bu terimle Johanson’un dediği gibi en geniş standart kavramı yani prestijli dili veya öbür ağızlara karşı prestij kazanan ağızları kastediyoruz. Böyle bir ağız zamanla bir “norm” hâline gelirler ve yazarlar bu ağızı örnek alarak yazmaya çalışırlar. Bu durumun oluşmasında siyasî otoritenin katkısı da vardır (bk. Johanson 1989:83). Bu geniş anlamıyla standart dille yazılan eserler de kendi içerisinde yerel ağızların etkisine göre birkaç kısma ayrılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi (13-15. yy.) döneminde sistemli, tek elden ve örgün eğitim anlayışının olmaması, siyasî parçalanmışlık bu dönem eserlerinin birbirinden farklı dil özelliklerine sahip olmasının en büyük sebeplerinden birkaçıdır. Bu dönemde, bırakın bütün Osmanlı Devleti sınırlarını, Anadolu ve Rumeli’yi kapsayan coğrafyada bile bugünkü gibi tam anlamıyla standart dil kurulamamış, hangi yüzyıl metinlerine bakarsanız bakın ‘norm’laşmış bazı yazı dili kurallarından sapmalar görülmüştür. Ayrıca o dönem örgün eğitimin yokluğu sebebiyle ağız varyasyonları bugüne nazaran oldukça büyüktür.

EAT dönemi Anadolu Türk ağızlarının şekillenmesinde göçler çok önemli rol oynar. İlk dönem Anadolu’ya yerleşen Türklere bakıldığında çok karışık oldukları görülür. Bu karışıklık özellikle Moğol istilasından sonra çok fazla artmıştır. Moğol istilasıyla birlikte birçok Kıpçak ve Doğu Türkçesi konuşan boylar Anadolu’ya yerleşti. Karadeniz başta olmak üzere bütün Anadolu’da bugün Kıpçak⁶ ve Doğu Türkçesi özelliklerine rastlayışımızın en büyük sebebi belki de bu Moğol istilasıdır.

EAT ve Osmanlı dönemi eserlerinde karşılaşılan daha ilgi çekici olan durum ise, aynı yazarın eserlerinin dilinin, hitap ettiği kitleye göre değişmesidir. Yani bazen aynı yazarın eserleri arasında bile dil ve ağız farklılıklarını görebilmekteyiz. Bunun yanında EAT dönemi için genelde kabul edilebilir ortak dilsel normlar (belki standart dil) oluşturulmaya ve eserlerin büyük bir kısmı, az veya çok farklılıklarına rağmen, bu ortak dilsel normlara göre yazılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla ilk eserlerden başlayarak 19.yy.ın başlarına kadar yazılan eserlerin fonetik ve morfolojik bakımdan bazı farklılıklara sahip olduğu ve hepsini, EAT döneminde oluşmaya başlayıp 17. yy.da olgunlaşan standart dille izah etmenin mümkün olmayacağı görülmektedir. Kaldı ki bu dönem yazı dilinin oluşum sürecindeki kaynak ağızların neler olduğu da tartışmalıdır.

⁶ Kıpçak Türkçesi özelliklerini göstermesi bakımından AYDIN’ın cay- kelimesi üzerine yaptığı tespit oldukça ilgi çekicidir (bk. Aydın 2005).

1. EAT olarak bilinen 11-15. yy.lar arasındaki tarihî Türk yazı dilinin aslında tek bir standart (norm) yazı dili olmadığı son zamanlarda meydana çıkmıştır. Özellikle bu yüzyıllarda çok parçalı siyasi yapı vardır. Bu sebeple yazılan eserler genel ortak bir dille değil, yazıldığı kültür merkezinin ağzına göre şekillenmektedir.

“Yazı dili ile ağızlar arasında çok sıkı ve canlı bir ilişki mevcuttur (Buran 2002).” Bu ilişki bazen çok ileri seviyeye varabilir. Dolayısıyla yeni bir yazı dili karşımıza çıkabilir. Temel karakteristik özellikleri bakımından EAT yazılı eserlerinde iki ana ağız vardır. Bunlardan birisi Orta Anadolu ağızları, öbürü ise o dönem yeni yeni yazı dilinde varlığı hissedilen Azerî ağızıdır. Bu sebeple EAT yazı dilinin hangi ağızdan veya ağızlardan doğduğunu tartışmadan önce, son dönemdeki araştırmalar neticesinde dönemin eserlerinden hareketle hangi ağızların yazı diline sızdığını tespit etmek gerekir. Ayrıca aynı ağızların kaynaklık ettiği eserlerde bile yöresel farklılıkların varlığı gözden kaçmamalıdır. Yani bu dönem aynı yazı dili içerisindeki eserlerde bile kendi içerisinde yöresel farklar mevcuttur.⁷

EAT yazı dili genel olarak Oğuz şivesine dayanır. Oğuzca yazı dilinin başlangıcını her ne kadar 11.yy.a kadar götürebilsek de gelişimine 13.yy.dan itibaren başladığını elimizdeki yazılı eserlere bakarak söyleyebiliriz. Tam anlamıyla Oğuzca eserler bu yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanmıştır.⁸ Ancak “Oğuzca İran, Azerbaycan, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkanlarda geniş bir sahaya yayılmış olduğu ve Oğuz unsurları her zaman aynı siyasî birlik içinde bulunamadıkları için konuşma dilindeki diyalektlerin zamanla gelişerek nihayet 17.yy.ın

⁷ Bugün Anadolu ağızları üzerine yapılan dar saha çalışmalarında bile birkaç ağız karşımıza çıkmaktadır. Mesela Ordu'nun orta büyüklükteki bir ilçesi olan Aybastı'da ve Samsun'un en küçük ilçelerinden biri olan Asarcık'ta bile bir iki ağız karşımıza çıkar (bk. Aydın 2002, Erdem 2001). EAT dönemi için kullanacağımız Oğuz, Azeri, Kıpçak ağızları gibi ağızların içerisinde de böyle yöresel farklar mevcuttur. Dolayısıyla bu dönem aynı ağız grubunda bulunan eserler içinde yöresel, bölgesel farkların bulunabileceği ihtimali asla gözden kaçırılmamalıdır. Bu sebeple tanımlamalar ve sınıflandırmalar bu ağızların bazı genel karakteristik özelliklere göre yapılmıştır.

⁸ Kaşgarlı Mahmut, eserinde “Dillerin en yeğlisi Oğuzların, en doğrusu da Toxsı ile Yağmaların dilidir.” demektedir (Atalay 1998:30). O hâlde Kaşgarlı Oğuzca hakkında birçok bilgi veremekteyse de, “Bunlar bir yazı dili özelliğinden ziyade Oğuz Türkçesini öteki kollardan ayıran bir ağız özelliği niteliğindedir. Bu da Oğuz şivesinin XI.yy.ın sonunda henüz ayrı bir yazı dili hâlinde bulunmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte Oğuzcanın zengin bir halk edebiyatına sahip bulunduğu ve Gazneliler devrinde Oğuz şiirinin varlığı tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır (Özkan 2000:61).”

sonlarından itibaren birden fazla yazı dili şeklinde teşekkül ettiklerini tespit edebiliyoruz (Develi 2002a:117).” Aynı zamanda 13.yy.dan sonra kullanılan yazı dilinde EAT döneminde de gerek fonetik gerekse morfolojik bakımdan farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar, önemsiz ve küçük ayrıntılar olmaktan öte, gayet sistemli ve kendi içlerinde her biri ağız olabilecek niteliktedir.

Ağızlardan etkilenme derecelerine bakarak Osmanlı ve EAT metinlerini 4 kısma ayırabiliriz:⁹

a) Birinci sınıf, bilgin ve âlim kişilerin yazdığı ve uzun bir eğitim sistemin-den geçmeleri sebebiyle dönemin standart yazı diline hâkim insanlar tarafından oluşturulan eserler,

b) İkinci sınıf, okuma yazma düzeyi çok yüksek olmayan kişilerce yazılan ve kısmî ağız özelliklerini taşıyan eserler,

c) Üçüncü sınıf, halkın içinden insanlar tarafından yazılan ve yazarın (bazen müstensihin) ağız özelliklerinin ileri seviyede hissedildiği eserler,

ç) Dördüncü sınıf, bazı seyahatname ve derleme niteliği taşıyan eserler.

1. 1. Birinci sınıf, yani bilgin ve âlim kişiler tarafından yazılan eserler, daha çok Osmanlı Türkçesinin öne çıkan eserleridir. Bunlar dönemin önemli yazmaları olduğu için genellikle araştırmacılar tarafından üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu eserler dönemin yazı diliyle yazılan ve standart dilden sapmayan veya çok az sapan dil yapısına sahiptirler. Ancak aynı yargıya EAT metinleri için varamıyoruz. Bu birinci sınıfa ayırdığımız eserler grubu EAT için geçerli değildir. Çünkü bu dönem her ne kadar ortak dilsel normların olduğu bir yazı dili olsa da standart bir dil yoktur. EAT döneminden kalan eserlerdeki bazı standartlaşmaların ise daha sonraki etkin müstensihler eliyle olma ihtimali yüksektir.

Son yapılan araştırmalar bu dönem yazı dilinin sadece bir ağızdan değil fonolojik olarak 3, morfolojik olarak 2 ağızdan teşekkül ettiğini bize açık olarak göstermektedir (Develi 2002a;2002b). Bu açıdan bakıldığında EAT yazı dili en az üç ağızdan teşekkül etmiştir ve üç ağıza (lekt) dayanan üç yazı dili karşımıza çıkmıştır. Ancak bu ağızlardan Orta Anadolu ağızları ve şive olmaya doğru giden Azerî ağızı yazı dilinde belirgin olarak hissedilir. O dönem eserleri içerisinde Fuzulî, Şah İsmail, Kişverî gibi yazarların eserleri Azerî ağızı içerisine dahil edilebilir (bk. Develi 2002a). Ahmedî, Yazıcıoğulları, Bâkî gibi şair ve yazarlar da daha çok

⁹ Tabii bu sınıflandırma, metinlerin hangi ağızların etkisinde yazıldığına bakılarak yapılmamış, dönemin yazı dilinden farklı olarak, EAT metinlerinin hangi ağız olursa olsun etkilenme derecelerine göre sınıflandırılmıştır.

Orta Anadolu ağızlarından teşekkül eden ağızla yazmışlardır. Dolayısıyla bu dönem farklı ağızların etkili olduğu birkaç yazı dilinden söz edebiliriz.

1. 2. İkinci gruba dahil ettiğimiz eserler ise daha çok orta derecede okuma yazma bilen kişilerce yazılan eserlerdir. Bu kişiler ayrıca kendi yörelerinde uzun süre yaşayan veya yetiştiği yörenin dil açısından etkisinden kurtulamayan insanlardır. Bu sebeple eserlerinde mahallî ağızlarını tespit edebiliriz. Buna en iyi örnek de Futuhî'dir. Futuhî, çoğunluğun kabulüne göre -şairin ölüm tarihi M. 1644-1645'tir. 17.yy. şairlerindedir. Şairin Edirneli olduğu yolunda çoğunluğun ittifakı vardır. *Futuhî*'nin, *Divân-ı Futûhî*, *Enisü'l-Guzât* ve *Tuhfetü'l-Mecâlis* adlı eserlerine ulaşılmıştır. Şairin divanında gelecek zaman çekimi bulunamamıştır.¹⁰ Ancak *Tuhfetü'l-Mecâlis* ve *Enisü'l-Guzât* adlı eserlerinde gelecek zaman eki yoğun olarak görülmektedir. Bu çekimlerin hepsinde de -isar/-iser eki kullanılmıştır. -ecek/-acak ekine hiç rastlanılmamıştır. Yazmalar teker teker okunduğunda hemen hemen her varlığında -isar/-iser ekinin kullanıldığı görülmektedir. Oysa 17.yy.ın diğer eserleri incelendiğinde artık bu yüzyılın standart yazı dilinde -IsAr eki yerine -AcAk ekinin kullanıldığını görmekteyiz. Bununla birlikte şairin *Tuhfetü'l-Mecâlis* ve *Enisü'l-Guzât* adlı eserleri biraz daha halka yönelik yazılan eserler niteliğindedir. Dolayısıyla standart yazı dilinde olmayan bu durumu, ancak şairin ağız özellikleriyle izah edebiliriz. Bu açıdan bakıldığında özellikle Divan şairleri farklı özellik göstermektedirler. Divanlarında ellerinden geldiğince standart dille yazmaya çalışan şairler, öbür eserlerinde ağızların etkisinin belirgin olarak hissedildiği bir dil kullanmışlardır. Aslında divanlar da incelendiğinde ağızların etkisi öyle üstü kapalı değil, belirgin olarak görülür. Bazı divan sahibi Batı Anadolu şairlerin eserlerinde karakteristik birleşik fiil çekimleri karşımıza çıkar. Bu karakteristik birleşik fiil çekimleri, bugün Batı Anadolu ağızları açısından ayırıcı bir özellik niteliğinde tespit edilmektedir (bk. Demir 1993; 1994).

16.yy.da Aydınlı Visalî ile başlayan ve Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî tarafından devam ettirilen *yerileşme* (*Türki-i Basit*) akımı (bk. Özkan 1997), birçok yerel dil özelliklerinin manzum ve mensur eserlerine girmesine imkan vermiştir. Yerli ağızlardan deyim, atasözü başta olmak üzere birçok lek-sik unsurlar (bk. Demirel 2005), fonetik ve morfolojik ağız özellikleri şiirde ve nesirde kendisini göstermiştir. Özellikle yerel kelimelerde bu etkiyi daha belirgin olarak hissedebiliriz. Divan edebiyatı üzerine çalışanlar, Arapça ve Farsça kelimeleri değil, Türkçe kelimeleri anlamakta ve izah etmekte zorlanmaktadır-

¹⁰ Genel olarak divanlara baktığımızda en az kullanılan kip, gelecek zaman kipidir. Çoğu divanda gelecek zaman kipi hemen hemen hiç kullanılmaz. Gazel ve kasidenin içeriğiyle ilişkili olan bu duruma Futuhî'nin divanında da rastlıyoruz.

lar. Bunun sebebi, alıntı kelimelerin anlamlarının belli olması, Türkçe kelimelerin ise bazen hangi anlama geldiğinin anlaşılabilmesidir. Çünkü Türkçe kelimelerde şairin yerel unsurları kullanması oldukça güçlü bir ihtimaldir. Nitekim Gelibolulu Âlî, “dölek” redifli şiir yazan tek şairdir. Aksoyak, bu kelime üzerine çalışırken Tarama Sözlüğündeki verilerle gazeli anlamlandıramamış ve Derleme Sözlüğü’nde geçen “boyu posu güzel olan (kimse)” (DS 1578,C.4) anlamının gazele en iyi uyan anlam olduğunu belirtmiştir (Aksoyak 2005:48). Aksoyak ağız verilerinden faydalanarak hem kelimeyi en uygun anlamıyla açıklamış hem de kelimeyi doğru okumuştur. Nitekim Aydın’ın (2001) *Der-Medh-i Pîri* yazmasındaki “*düvlek*” kelimesini ağız verileriyle açıklaması, ağız ve metin, hatta Divan Edebiyatı çalışmalarının ilişkileri açısından çok önemlidir. Aksoyak “Âlî’nin gazelinde kullandığı redifin anlamı Derleme Sözlüğü’nün yardımıyla çözüldüğü için Divan Edebiyatı metinleri ile çalışmalarda diğer sözlüklerin yanında Derleme Sözlüğü’nü kullanması gereğini bir kez daha ortaya çıkarıyor” demektedir (Aksoyak 2005:48).

1. 3. Bir diğer eser grubu ise, çoğunlukla tahsili sadece okuma ve yazmadan ibaret olan, halkın içinde yaşayan ve memleketinden fazla ayrılmamış insanların yazdığı eserlerdir. Cönkler, mecmuaların bir kısmı, tefsirlerin bir kısmı, halk hikâyeleri bu grup içinde değerlendirilebilir. Bu eserlerde yerel ağız yoğun biçimde hissedilir. Bu tip eserler, birinci sınıf eserler gibi kütüphanelerde değil, daha çok, bizim de ağız çalışmaları sırasında bulduğumuz, köylerde ele geçirilen yazmalardan müteşekkildir. Yine son zamanlarda ortaya konulan *Tursun Fakih’in Gazavatnamesi* (Develi 2004a:103; Külekçi 2002) başta olmak üzere *Fatihâ Tefsiri* (Develi 1999) ve *Müntehab-ı Şifâ* (Duman 2002, Önler 1990;1999) bu grup için çok iyi örneklerdir. Tabî bu metinler, metin yazarının olduğu kadar istinsah edeninin de ağız özelliklerini taşıyabilir. Bu grubun en önemli örnekleri cönklerdir. Birçok cönkte Batı Anadolu, Doğu Karadeniz, Orta Anadolu ağızlarının etkisini bulabilirsiniz. Ancak cönklerin genelde 17.yy. sonrasında yazılmış olanları elimize geçmiş olduğundan daha önceki yüzyıllar için söz söyleme imkanına sahip değiliz.¹¹

1. 4. Seyahatname ve derleme niteliği taşıyan eserler ise kendi içerisinde ayrı bir grup oluşturmaktadır. Bazen bu eserleri yazan kişiler, dönemin yazı dilini çok iyi bilmelerine karşın seyahatnamelerinde gezip gördükleri yerlerde aldıkları

¹¹ Cönkleri incelerken, yaptığı saha çalışmaları sonucu birçok cönkü toplamış olan Dr. Şahin Köktürk’ün özel arşivinden büyük oranda faydalandık. Yine bu üçüncü gruba giren eserlerin çevriyazısı yapılırken en çok kullanılan sözlüklerden birisi de Derleme Sözlüğü’dür. Çünkü ağızlardan elde edilen veriler, bahsedilen yazmalarda karşılaşılan bazı morfolojik ve leksik unsurlara cevap verebilmektedir (bk. Aydın 2001; Aksoyak 2005).

rı notlar, o yöre ağzına, folkloruna ait verdikleri bilgiler, bu eserleri çok farklı duruma getirmektedir. Bu tip eserler bir yönüyle birinci gruba girerken bir yönüyle de üçüncü gruba girerler. Bu tip eserlerin en önemlisi Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sidir. Seyahatname'nin birçok yerinde, Evliya Çelebi, yazı diline uygun yazar. Ancak derleme kısmında tamamen ağız verileriyle karşı karşıya kalırız.¹² Bu tür eserlerde birçok ağızlardan alıntılar bulabilirsiniz. Evliya Çelebi kadar olmasa da, 16.yy.ın Hz. Süleyman çevresinde gelişen hikâyelerini toplayan Uzun Firdevsî'yi de bu gruba sokabiliriz. Tahminen kırk yılda yazdığı ve bu eser için birçok yerden derlemeler ve araştırmalar yaptığı 81 ciltlik Süleymân-nâme'de ağızlara dair birçok malzemeyle karşılaşabilirsiniz. Evliya Çelebi'nin 17.yy.da yaptığını Uzun Firdevsî 16.yy.da halk hikâyeleri hususunda yapmıştır. Tabii ki bu derleme ve toplamaları yaptığı yerlerin ağız özellikleri bazen yazarın eserine yansımış, derlediği malzemenin etkisiyle farklı ağız özelliklerini eserine almıştır.

2. EAT metinlerindeki bir diğer sorun ise yazı dili meselesidir. Yani her yazı dili bir ağıza veya ağızlara dayandığına göre (Karahana 2000:1), EAT yazı dili hangi ağıza veya ağızlara dayanmaktadır? Ayrıca bu dönemde bugünkü gibi standard bir yazı dili mevcut mudur? Bu dönemin bütün eserleri sadece bir yazı diline mi sahiptir?

2. 1. 13. yy.'dan önce Oğuzca yazılmış herhangi bir esere ulaşılamamış olması, Oğuz şivesinin ne zaman ve nerede yazı dili olarak kullanılmaya başlandığı sorusunu cevapsız bırakmıştır. Bunun yanında 13.yy.dan önce Oğuzların herhangi bir eserlerinin bulunmadığını ileri sürenler de vardır. Oğuz yazı dilinin oluşumunda bir başka varsayım ise, Orta Asya müşterek dilinden yavaş yavaş Oğuzca yazı diline geçildiği ve ara dönemdeki karışık dilli eserlerin varlığı da bunun en önemli delili olduğu görüşüdür. Ancak bu eserler tek başlarına bu varsayımı kanıtlayacak güçte değildir. Nitekim bu karışık dilli eserlerin dili konusunda da çok farklı görüşler mevcuttur.¹³ Ancak bu saha üzerine uzun yıllar çalışmış olan Özkan, Oğuz şivesinin XIV.yy.a doğru artık bir yazı dili hâlinde oluşmaya başladığını dile getirir (2000: 66). Eldeki malzemeye bakıldığında ve Develi'nin son zamanlarda yaptığı metin merkezli araştırmalarda EAT metinlerinin fonetik olarak üç, morfolojik olarak ise iki ağıza dayandığını yukarıda belirtmiştik. Tabii bu ana ağızlar içerisinde alt ağızların etkisiyle yazılan eserler

¹² Bu konuda bk. Develi (1995; 2004c), Duman (1995), Boeschoten-Bruinessen (2003), Dankoff (2004).

¹³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz 1995:282;1973, Bilgin 1990, Arat 1960, Canpolat 1968, Mansuroğlu 1951, Tekin 1974.

de vardır (bk. Develi 2004a, Külekçi 2002). Yine Doğu Türkçesinin ve Kıpçakçanın etkilediği yazmalar da karşımıza çıkar. Bu veriler ışığında, aslında EAT döneminde birden fazla yazı dili olduğu söylenebilir. Yine bu yazı dilleri de bugünkü anlamda standartlaşmamış ve kaynağını aldığı ağız grubuna dayalı alt ağızların etkisinde kalmış olmalıdır.

2. 2. Dönemin eserleri incelendiğinde gerek fonolojik, gerekse morfolojik bakımdan bir birlik bulmak mümkün değildir. 13.yy.dan itibaren başlayan süreç içerisinde yazı dilini besleyen ağızlar, aslında büyük oranda kültür ve siyasî merkezlere göre değişmiş, bu merkezler neredeyse yazı dili de oraya göre şekillenmiştir. Arapça ve Farsça kelime ve şekillerde sağlanan birliğin, standart yazı dilinin oluşmasında büyük etkisi olmuştur. Özellikle 17.yy.dan sonra Klâsik Osmanlıcanın oluşmasında bu dillerin etkisi inkar edilemez. Yine aynı sürecin başlangıcını 13.yy.a dönerek anlayabiliriz. Gerçekten de o dönem eserleri incelendiğinde Arapça ve Farsça unsurlarda bir standartlaşma mevcuttur. Ancak iş bu unsurların dışında kullanılan ve ana unsur olan Oğuz Türkçesine gelince bu standartlaşmayı göremeyiz. Eserlerin bu Türkçe kısımları yazıldıkları kültür ve siyasî merkeze ve kişinin mensup olduğu ağıza göre değişmektedir. Nitekim yazı dili malzemesinde görülen düzensizlikler, iki ve üç şekilli eklerin varlığı “Eski Anadolu Türkçesinin henüz standartlaşmadığını göstermektedir” (bk. Karahan 2000).

2. 3. Karahan, yazı dilinin oluşma süreciyle ilgili olarak; “EAT’nin -ne zaman ve nerede teşekkül ederse etsin- bir imtiyazlı ağız temelinde kurulduğu ve başka ağız, lehçe ve dillerin etkisiyle geliştiği muhakkaktır.” demektedir (Karahan 2000: 2). Beylikler dönemi kültür merkezlerinin yazı dilinin oluşma sürecinde çok etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Öyleyse imtiyazlı bir ağız ancak bu kültür merkezlerinde aranabilir. Özellikle Konya ve Kırşehir’in bu hususta büyük rolleri vardır. Ancak Karahan’ın da haklı olarak belirttiği gibi bu iki eski kültür merkezinin ağız verileriyle, EAT metinleri arasında bazı noktalarda uyumsuzluklar vardır (bk. Karahan 2000). Günümüz ağızlarına bakarak eski metinler üzerine pek çok şey söylenebilir. Çünkü ağızlar, bir dilin, arkaik unsurlarını yaşatan eskiye açık kapıdır. Ancak 21.yy.da elde edilen veriler bazen aldatici olabilir. Nitekim 13.yy.dan bu yana bu yörelerde savaş, göç gibi siyasî ve sosyal sebeplerle pek çok değişiklik yaşanmıştır. Bu sürekli hareketliliğin içerisinde bazı göç dalgaları çok yoğun olmuştur. Bu göç dalgalarından en önemlisi Moğollar’ın Horasan’ı istila etmeleriyle başlamıştır. Buradaki Türkmenler bu istilâdan kaçmak için Anadolu’ya gelmişlerdir (bk. Sümer 1972:122, Togan 1981:232-485; Buran 1992). Hatta Gülensoy’a göre Kırşehirdeki *Mahan* Öz adlı coğrafi ad bu tarihî rivayetin hatırasını taşımaktadır (Gülensoy 1993:34). Yine Yavuz Sultan Selim döneminde Konya, Karaman, Teke,

Anakara, Kayseri bölgelerindeki birçok aşiret Anadolu'nun Doğusuna gönderilmiştir (Gülensoy 1993:67). Özellikle Şah İsmail'e karşı uygulanan iskân politikası sebebiyle, XVI.yy.da birçok Türk boyu İç Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya göç ettirilmiştir (Gülensoy 1993:10). Ayrıca bölgede sürekli savaş ve ayaklanmaların meydana gelmesi, siyasi krizlerin hiç bitmemesi, Kırşehir başta olmak üzere, Konya'nın da demografik yapısını değiştirmiştir. Kırşehir, özellikle Maraş, Çukurova, Halep, Rakka bölgelerinden yoğun göçlere sahne olmuştur (bk. Günşen 2000: 9; 1997: 21; Gündüz 2004). Orta Anadolu'nun, "tam ortasında yer alan, sürekli göç ve iskan hareketleriyle Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde birçok Oğuz ve Oğuz dışı Türk unsuru ile en erken kuruluşunu tamamlayan illerin içinde Kırşehir başta gelir" (Günşen 2004:254) Yani Oğuzcanın ilk ürünlerinin verildiği 13.-15. yy.lar arasında Konya ve Kırşehir'de bu eserler verildikten sonra da birçok iskân hareketi olmuştur. Bu sebeple Konya ve Kırşehir ağızlarının öbür yöre ağızlardan farklı olması ancak bu göçlerle izah edilebilir. Çünkü bu illeri çevreleyen öbür İç Anadolu illerindeki ağızlar ortak özellik taşıırken bu iki yerleşim biriminin farklı olması kavimlerin yer değiştirmiş, göç etmiş olmasıyla izah edilebilir.

2. 4. Günümüz ağız verileriyle EAT metinlerindeki dil malzemesi mukayese edildiği zaman, kaç yazı dili olduğu ve hangi yazı diline hangi ağızların kaynaklık ettiği az çok anlaşılabilir Bu ifade daha önceki çalışmalarda, EAT metinleri incelenerek ağızlarla karşılaştırılmış ve çeşitli fonetik sonuçlara da varılmıştır. "Standart bir dilin oluşmadığı tarihî dönemlerde kısmen her biri bir ağız özelliği taşıyan eserlerin (ve nüshaların) bir grup oluşturacak şekilde sınıflandırılmaları belki bu tür kullanımların dikkate alınmasıyla mümkün olabilecektir" (Duman 2002). Anadolu ağızlarının EAT metinlerine kaynaklık etmesi bakımından şu fonetik ve morfolojik ölçütlere ulaşılabilir.¹⁴:

1. Ünlü Uzunlukları
2. b-> p- ve c>ç tonsuzlaşması
3. -k-, -k > -g-, -g değişmesi
4. Dil Uyumu (ünlü uyumu)
5. +a/+ga yönelme hâli eki, +I/+nI belirtme hâli eki, +dan/+dın ayrılma hâli eki, turur/durur, dağı/takı, i-/er-, bol-/ol- gibi ikili şekiller.
6. Yuvarlaklaşma temayülü
7. İlerleyici benzeşme
8. Art damak -k-, -k > -h-, -h değişimi.

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Karahan 2000, Develi 2002a, 2002b, 2004a, 2004b.

9. art damaksı n (ñ) sesinin varlığı
10. b-> m- değişmesi
11. Art damak k-> h- değişmesi
12. gibi/bigi göçüşmesi
13. -İp/Up zarf-fiili ve bu zarf-fiilin çekime girmesi
14. Düz ünlülü bazı eklerin sebep olduğu dudak uyumsuzluğu
15. +IA eki

2. 4. 1. Birincil uzun ünlüler Türkolojide tartışılan konulardan biridir. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar arızî (ikincil) uzunluklarla ilgisi olmayan ve Ana Türkçe'den bu yana birincil uzunluklarını devam ettiren kelimelerin varlığını ortaya koymuştur.¹⁵ Anadolu ağızlarında bu uzunluklar küçümsemeyecek derecede çoktur. Hatta birincil uzun ünlüler Anadolu ağızlarının sınıflandırılmasında temel kriterlerden biri olarak kabul edilebilir. Bu konuda yaptığımız son çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri de şudur: “Anadolu ağızlarında doğudan batıya gidildikçe birincil uzun ünlülerin de fazlalaştığı göze çarpar. Bu durum, Batı Anadolu ağızlarındaki arkaik özelliklerin kendini korumasının bir sonucu olabilir. Nitekim bu bölgede, diğer bölgelere nazaran arkaik unsurlar çok daha fazladır. Birincil uzun ünlüler bu bölgelerde yeni teşekküller olmayıp arkaik özelliklerden biri olarak karşımıza çıkar.” (Erdem 2003:107-108). Birincil uzun ünlüler sistemli olarak Batı Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. Yine Doğu Karadeniz ağızları da birincil uzun ünlü bakımından zengindir. Orta Anadolu ağızlarında uzun ünlüler yaygın olmayıp, Doğu ve Güneydoğu ağızlarında hiç rastlanmaz. Bu açıdan EAT metinlerine bakıldığında, Hacı Paşa'nın Teshîl'i ilgi çekici bir metindir (bk. Turan 1992). Bu metnin imlâsı EAT döneminde de birincil uzun ünlülerin varlığını bize açıkça gösterir. Yazmada “kelime başı uzun ünlüler için 26, konsonla başlayan ilk hece ünlüleri için 12, kelime sonu ünlüleri için de 9 kelimedeki, diğer kelimelerde görülmeyen hatta benzer ses ve şekle sahip başka kelimelerin de hilâfına, uzun ünlüye işaret eden ve Etk., Kşğ., modern Türk şiveleriyle öbür EAT metinlerindekiyle benzerlikleriyle desteklenen ünlü imlâları bulunmaktadır.” (Turan 1993: 81). Yine aynı metinde bazı eklerde de sistemli uzunluklar tespit edilmiştir (Turan 1993: 81-82). Nitekim bu konuda araştırma yapan Brendemoen, Çağatay ve Osmanlı şairlerinin şiirlerinde karşılaşılan imâlelerin bir istatistiğini çıkararak, bunlardan etimolojik yönden

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Erdem 2003, Korkmaz 1995a-1995b-1995c, Brendemoen 1996, Boeschoten 1990, 1996, Tekin 1995-1995b, Ligeti 1942, Tuna 1988.

doğru olan imâlelerin azımsanamayacak ölçüdeki oranlarını ortaya koymuştur.¹⁶ Bugün, Anadolu ağızlarının bize verdiği bilgilere bakarak en azından Teshil'in Batı Anadolu ağızları etkisinde yazılmış bir metin olduğunu söyleyebiliriz. EAT ve Osmanlı Türkçesi imlâsı nedeniyle birçok metindeki birincil uzun ünlüleri tespit edememekteyiz. Bu sebeple kalıplaşmış imlâ dışına çıkan ve Eski Türkçe imlâ geleneğini devam ettiren metinlere bu ölçüyü uygulayabiliyoruz. Ancak günümüz ağız verilerine bakarak 13-15. yy.larda Orta Anadolu ağızlarında uzun ünlülerin kısalma eğiliminde olduğunu ve bu süreçte epeyce yol aldıklarını söyleyebiliriz. Aksi hâlde, Orta Anadolu ağızlarında günümüzde elde edilen malzemenin çok daha fazla birincil uzun ünlülü kelime kalırdı.

2. 4. 2. EAT metinlerinde genelde görülmeyen bir diğer ses değişimi b>p ve c>ç tonsuzlaşmasıdır. “*pak-*, *paka*, (bakmak), *pal* (bal), *pañla-* (<banla-), *penüm* (benim); *çam* (câm) *çân* (cân), *çanavar* (cân-âver), *Çebrayil* (Cebrâ'il)” gibi. Bu ses değişimi Kutbeddin İznikî'nin *Mukaddime fi İlmi'l-İbâdât*, Tursun Fakih'in *Gazavatnâme* adlı eserlerinde belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır (bk. Develi 2004a). Bu metinlere ise daha çok Batı Türkiye (ve belki Balkanlar) ağızları kaynaklık etmiş olabilir. Bu açıdan Doğu Karadeniz ağızları ile Balkan Türk ağızlarının bazı noktalarda benzer özelliklere sahip olduğunu görmekteyiz. Yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı ağızlar da bu özelliğe sahiptirler (Develi 2004a).

2. 4. 3. EAT metinlerinin bir kısmında karşımıza çıkan ön damak -k-, -k/-g-, -g değişimi de bizi Batı Anadolu ağızlarına götürmektedir. Artug, bulag (pınar), ocagda, toprag, bergitmemeğ, bildürdüg, dimeğ, itmeg vb. bu tür ses değişimleri Kutbeddin İznikî'nin *Mukaddime fi İlmi'l-İbâdât ve Emîr Hidâyetullah Divânı* gibi eserlerde karşımıza çıkar (Develi 2004a). Ancak bu özellik Batı Anadolu ağızlarının belirgin özelliği olan (Gülsevin 2002:36; Korkmaz 1994b, 1994c) tonlulaşma, Samsun/Alaçam ağızında da görülmektedir. “toprag, ocag, avugat, havigat, bildürmeg, işmeg (içmek)” gibi.

2. 4. 4. Dil uyumu EAT ve Osmanlı metinlerinde tartışılan bir konudur. Bunun sebebi ise bazı eserlerde dil uyumu gelişmiş durumdayken bazı eserlerde bu durumun hilâfına örneklerin ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar uyuma aykırı örneklerin

¹⁶ Bu konuda Korkmaz ile Doerfer birbirlerinden farklı görüşler bildirmişlerdir. Korkmaz, makalesinde Arap yazısının klişe bir imlâyâya sahip olduğunu belirtmiş, Türklerin bu itibarî imlânın kuruluşundan önceki metinlerinde uzun ünlülerin tespit edilebileceğini söylemiştir. Korkmaz'ın iddialarına ise Doerfer karşı çıkarak, tespit edilen birçok kelimenin aslî ünlü taşımadığını bildirmiştir (Bu konularda ayrıntılı bilgi için bk. Brendemoen, 1996:435-456; Korkmaz 1995b:1995c).

bulunduğu eserlerde uyuma girmiş kelime ve eklerin oranı daha fazlaysa da, uyuma girmeyen kelime ve ekler istisna olarak değerlendirilecek kadar az değildir. “Uyumu bozan örneklerde, art (kalın) ünlülü kök ve gövdelere ön (ince) ünlülü ekler geldiği gibi, aksine, ön ünlülü kelimelere de art ünlülü ekler gelebilmektedir: kaç-dükde Gaz. 54a/2; geldiğda Gaz., 64a/10, geldiqlarında Gaz., 26b/18” (bk. Duman 2004:796). Duman, çalışmasında *Nazmu'l-Hilâfîyyat*, Aşık Paşa'nın *Garipname'si*, Kutbeddîn bin Muhammed İznikî'nin *Mukaddime'si*, Abdurrahim Karahisarî'nin *Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahyâr'i*, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân, İzladi ve Varna Savaşları* gibi eserleri taramış ve bu uyumsuzlukların sadece EAT dönemiyle değil, *Seyâhatnâme*, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* gibi Osmanlı dönemi eserlerinde de görüldüğünü belirtmiştir (bk. Duman 2004). Yine Develi de çalışmasında bu dil uyumsuzluğuna değinmiştir (bk. Develi 2002). Bu noktada araştırmalar sürdürüldüğü takdirde birçok eserde farklı örneklerle ulaşılabilir. Nitekim ağızlar da bu hususta pek çok örnek sunmaktadır.

Duman, “bugün ağızlardaki örneklerinden de hareketle, eski dönemlerde söz konusu eklerin uyumsuz da kullanıldıklarını, hatta bu uyumsuzluğun standart dil için de söz konusu olabileceğini ifade edebiliriz” demektedir (Duman 2004:796). Ayrıca Anadolu ağızlarındaki dil uyumunun durumuna baktığımızda, çok da sağlam bir yapıyla karşılaşmamaktayız. Nitekim Orta Anadolu ağız grubu dışındaki ağızlarda dil uyumunun sağlam olduğu söylenemez. Özellikle Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu (bk. Karahan 1996), Doğu Karadeniz, Trakya ve Balkan (Rumeli) ağızlarında dil uyumun çok gelişmediğini rahatlıkla görebiliriz. Hatta Batı Anadolu ağızlarında bazı durumlarda ilerlemiş olan dil uyumu bazı durumlarda geri kalmış, kimi kelime tabanları ve ekler uyuma girmemiştir (Gülsevin 2002:23) Dil uyumunun gelişerek devam ettiğini düşünürsek 13.yy.da kısmen kalınlık-incelik uyumu bakımından Orta Anadolu ağızlarında bile uyumsuz şekillerin olduğu tahmin edilebilir. Bugünkü ağız verilerinden hareketle dil uyumunun istisnalarının çok olduğu eserleri, kaynak ağız bakımından Orta Anadolu grubunun dışında tutmak gerekir. Bu eserlerin, daha çok Doğu ve Kuzey, kısmen Rumeli ağızlarından etkilendiklerini söyleyebiliriz.

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine ait bazı metinlerdeki dil uyumuna aykırı örnekler, bugün Doğu ve Kuzeydoğu grubu Anadolu ağızlarında (Karahan 1996:97-113) ve Trakya ağızlarında biraz daha yoğun olarak görülen uyum dışı kullanımların tarihî şahitleri gibidirler. Bu bakımdan, uyumsuz örnekler barındıran metinlerin, standart (normlaşmış) Eski Anadolu Türkçesi ağzının bir alt ağız grubunu temsil ettiklerini (bk. Develi 2002) ve belki kültürel çevrenin de etkisiyle bugünkü ağız çeşitliliğinin oluşmaya başladığını gösteren örnekler olduklarını söylemek mümkündür (bk. Duman 2004:796).

2. 4. 5. +a/+ga yönelme hâli eki, +I/+nI belirtme hâli eki, +dan/+dın ayrılma hâli eki, turur/durur, dağı/takı, i-/er-, bol-/ol- gibi ikili şekiller daha çok *karışık dilli* veya *olga bolga dili* olarak tanımlanan eserler grubunda karşımıza çıkan dil özellikleridir. *Karışık dilli (olga bolga)* tabiri, daha çok Oğuzcanın yazı dili olarak yaygınlaşmaya başladığı sıralarda, yani 12.-13.yy.larda kaleme alınan bazı eserlerde görülen bu çift şekilleri yoğun olarak barındıran eserleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu eserler hakkında bazı Türkologlar, Eski veya Orta Türkçe yazı dilinden Eski Anadolu (Eski Türkiye) Türkçesi yazı diline geçişi yansıtan eserler olduğunu belirtmektedirler (bk. Arat 1960; Korkmaz 1994a, 1968, 1973; Mansuroğlu 1960; Buluç 1955; Canpolat 1967). Bunun yanında bu tür eserlerin yeni yazı dilinin gelişimiyle ilgili olmayıp, Doğu Türkçesi konuşan bilginlerin Batıya göç etmesi ve dillerindeki karışmanın sonucu oluştuğunu belirtenler de olmuştur (Tekin 1974). Yine son zamanlarda yapılan çalışmalarda bu özellikleri taşıyan kimi eserlerin Eski Anadolu Türkçesi içinde yerel ağızların yazı diline karışması sonucu oluşabileceği ileri sürülmüştür (bk. Develi 1998). Her ağız grubunda ikili şekillerin bulunabileceği ve yazı dilinin oluşumu sırasında birçok ağızlardan etkilendiği göz önünde tutulursa *karışık dilli* ifadesinin neyi karşıladığı ve neyi, neden ayırmayı amaçladığı çok da açık değildir. *Karışık dilli* eserler, bazen Doğu Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi, bazen de Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerinin karışık olarak bulunmasını ifade etmektedir. Bu tanımlama bazı metinler için uygun olsa da bazı metinler için uygun değildir (bk. Develi 1998:64). Bu gibi bazı karışık dil özellikleri taşıyan metinlerin Eski Anadolu Türkçesi dil sınırları içerisinde yer alan bir ağız grubuna ait olabileceği ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Ali'nin *Kıssa-i Yusuf* u, *Kitâb-ı Gunyâ* ve Develi'nin yayımladığı *Fatiha Tefsiri* bu tür eserler grubuna girer. Hatta *Behçetü'l-Hadâ'ik* ve *Feraiz Kitabı* bu açıdan bir kez daha değerlendirilebilir. Bu tür eserlerde ol-/bol-, dağı/takı, durur/turur, er-/i-, +A/+GA, +I/+nI, +DAn/DIn gibi fonolojik ve morfolojik ikili şekiller bir arada kullanılmaktadır.

Develi, Doğu (veya Kuzey) Türkçesi özelliklerine sahip olan *Fatiha Tefsiri* hakkında, bu eserin ferdî bir dil karışmasından ziyade genelleşmiş bir ağız özelliği olduğunu tahmin etmiş ve eserdeki dilin Oğuz-Kıpçak kavimlerinin bir arada yaşadığı bölgelerde konuşulan ağızlardan biri olduğunu ileri sürmüştür (1998:67). Yine *Kıssa-i Yusuf* da pek çok açıdan Türkiye Oğuzcasının özelliklerini taşımaktadır. Kıpçakçanın *köp* 'çok' sıfatı yerine *çok*, *öz* zamiri yerine *gendü*, *tap-* yerine *bul-*, kullanılması gibi leksik özellikler; yaygınlaşmış *b>v* (*vir-*, *var*), *b>ø* (*bol->ol-*) veya *b<m* (*ben*, *biñ*), gelişmeleri gibi ses özellikleri vs. bilhassa Kaşgarî'nin Oğuzcayı Hakaniye şivesinden ayıran karakteristik özellikler arasında saydığı –

DACI sıfat-fiilinin *Kıssa-i Yusuf*'ta gelecek zaman teşkilinde kullanılması, bu eserin dilinin Oğuzca veya Oğuz-Kıpçakça olarak tanımlanması düşüncesini desteklemektedir (Develi 1998:66).

EAT metinlerine bakıldığında bazı eserlerde karşımıza yoğun olarak çıkan bu Kıpçakça özelliklerini Doğu (veya Kuzey) Türkçesinde aramak yerine Anadolu'da Oğuz Türkçesi sınırları içinde aramak gerekir. Çünkü erken zamanlardan itibaren Karadeniz başta olmak üzere Anadolu'ya Kıpçak göçlerinin varlığı Gürcü kayıtlarıyla tespit edilmiştir (bk. Allen 1971:52; Togan 1981:258; Telliöğlü 2004:30-31; 2005:2). Malazgirt zaferinden sonra başlayan hızlı göç dalgası XI.yy.dan itibaren ikinci bir Türk göçü ile devam etmiştir. Bu göç, Gürcistan üzerinden Batıya yayılan Kıpçaklar'ın Anadolu'ya gelmesi ile olmuştur (Telliöğlü 2005:7). Bu anlamda Oğuz ve Kıpçak unsurlarının yüzyılları alan bir süreçte karışıp katılmış olduğunu ve yöresel ağızların buna göre şekillendiğini tahmin etmek zor değildir. Bu anlamda, eski dönemlerdeki karışık dilli eserlerin kaynağını, bu şekilde oluşan yerel ağızlarda aramak da mümkün hâle gelmektedir.

Bugün birçok ağızda Kıpçak etkisini görmek mümkündür. Son yapılan çalışmalar Kıpçakçanın sadece Karadeniz ağızlarını değil, az da olsa bütün Anadolu ağızlarını etkilediğini göstermektedir. Aydın'a göre, Anadolu ağızlarındaki bazı c-'li kelimelerin varlığı DS'deki öbür veriler de dikkate alındığında Kıpçak etkisinin yalnızca Karadeniz ağızlarıyla sınırlı olmadığını göstermektedir (Aydın 2005:19). Karadeniz başta olmak üzere birçok ağız çalışmasında Kıpçak dili etkisiyle oluşan yerel ağızlar karşımıza çıkmaktadır.¹⁷

2. 4. 6. Yuvarlaklaşma temayülü EAT'nin en belirgin özelliklerindedir (bk. Timurtaş 1994). Bu özellik Eski Türkçeden bu döneme kadar gelişimini sürdüren dudak uyumunu bozan bir gelişmeyi yansıtmaktadır. EAT'ndeki bu durumu Brendemoen bir "gerileme" olarak değerlendirirken (Brendemoen 1977-1979:224), Johanson "doğal tepkileme/tepki fenomenleri (reaction phenomena)" teorisyle izah eder (Johanson 1978-1979: 152). Her ne kadar yuvarlaklaşmanın istisnaları karşımıza çıksa da (bk. Lees 1989: 286) bu temayül EAT'nin genel özelliklerindedir. EAT döneminde bozulan bu dudak uyumunun 18.yy.ın sonlarına doğru düzenli hâle gelmeye başladığı, bazı gramer kitaplarının verileri ışığında görülmektedir (bk.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Aydın 2002:56; Gülensoy 1988.129; Ercilasun 1983:146; Gemalmaz 1978:22; Demir 2001:161; Sağır 1995:10; Buran 1997:14; Günşen 2000:174; Eren 1997:92. Kalay 1998:5; Erdem 2001:194 vd. Bu çalışmalar gözden geçirildiğinde Anadolu'nun güneyi, kuzeyi, doğusu ve batısı dahil olmak üzere, Rumeli ve Balkan ağızlarında da Kıpçak dili etkileri görülmektedir. Bu durumun en büyük sebebi Kıpçakların devlet kuramaları ve çok geniş bir alana dağılmalarından kaynaklanmaktadır.

Doerfer 1985¹⁸, Develi 1995: 62, Brendemoen 1977-1979, Carbognano 1794, Viguier 1790, Özkan 1993: 95).

EAT yazı dilinin en belirgin fonetik özelliği olan yuvarlaklaşma temayülü, bugün Orta Anadolu ağızlarının büyük bir kısmında, Karadeniz ağızlarının hemen hemen tamamında ve Doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir (bk. Karahan 2000:5, 1996:16). Bu gruba giren EAT ve Osmanlı metinlerinin kaynak ağızı olarak dönemin Orta Anadolu ağızları gösterilebilir.

2. 4. 7. Bir diğer ayırıcı özellik ise kalınlık-incelik bakımından ünlü benzeşmesidir. Bu benzeşme kalınlık incelik uyumunun olmadığı yabancı kelimelerde görülmektedir. Haste > hasta, biraz > birez gibi (Karahan 2000:5). Bu özellik ağızlar için de ayırıcıdır. Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarında gerileyici benzeşme hâkimdir. Orta ve Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Batı Anadolu ağızlarında ilerleyici benzeşme hâkimdir (Karahan 1996:3-8). biraz > birez (Kitâb-ı Gunyâ 165b/10), dünya > dünye (Mecmuatu'n-Nezair 43/4-1).

2. 4. 8. Art damak -k-, -k > -h-, -h değişimi Eski Anadolu Türkçesini önceki yazı dillerinden ayıran önemli bir özelliktir. Yahşi, yohsul, korhu, konmah gibi. (Karahan 2000). Bu değişim Orta Anadolu ağızlarının da karakteristik özelliklerindedir. Diğer bölge ağızlarında ise sistemli değildir. O halde bu değişimin sistemli olarak meydana geldiği metinler muhtemelen Orta Anadolu ağızlarıyla ilişkilidir.

2. 4. 9. EAT'nin bir başka önemli özelliği art damaksıl n (ñ) sesidir. Bu ses EAT metinlerinde çok yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. “biñ, baña, añar, añañ” gibi (bk. Demirtaş 2003 vd.). Bu ses Orta ve Batı Anadolu ile Orta ve Batı Karadeniz’de yoğun bir şekilde tespit edilmiştir. “baña, deñiz, veriyöñ, iñilti” (bk. Karahan 1996).

2. 4. 10. Bazı EAT dönemi eserlerinde b- > m- değişimi görülmektedir. Oysa EAT eserlerinin büyük bir çoğunluğu bu değişimin b- tarafındadır. Bu farklı durum Azerî şivesinin bir özelliğidir. Bu dönem Azerî şivesi yavaş yavaş oluşmaya başlamış ve yazı dilinde de kendisini göstermiştir. Bu eserler daha çok Azerî ağızları etkisinde kaleme alınmış olup, kaynak bakımından Anadolu ağızlarının büyük bir kısmından uzaktırlar. Ben > men, baña > maña, bin > miñ, bin- > min- gibi kelimelerde bu Azerî etkisi belirgin olarak karşımıza çıkmakta-

¹⁸ Makalenin konusu gereği bu maddeyi çok fazla derinlemesine ele almaktan kaçındık. Doerfer, “Osmanlı Öncesi (Eski Anadolu Türkçesi) Metinlerinde Birinci Hece Dışındaki Ünlü Uyumu” olarak çevirebileceğimiz bu kitapta 2.4.14 te de bahsettiğimiz birçok sözcük ve çekim eklerindeki ünlü uyumunu araştırıp EAT dönemi eserlerinden yola çıkarak ağızlarla ilgili verilerle birleştirdiği araştırma sonuçlarını haritalarla somutlaştırarak Anadolu’nun farklı ağızlarıyla karşılaştırmıştır (Doerfer 1985)

dır. Dede Korkud Kitabı ile Fuzulî, Nesimî, Ruşenî ve Aşkî, Emir Hidâyetullah gibi yazarlar ve eserleri, bu etki dahilinde değerlendirilebilir.

2. 4. 11. Art damak k- > h- değişimi EAT’de bazı eserlerde karşımıza çıkan değişimlendendir. *haçan* (<kaçan), *hamu* (<kamu), *haç-* (<kaç-), *hamu* (<kamu), *hancası* (kancası) (Korkmaz 2004:2026) gibi. Bu art damak k- sesi kelime başında daha çok Azerî ağızlarında h- sesine dönüşmektedir. Bu sebeple bu değişimlerin olduğu metinler Azerî şivesi etkisinde yazılan metinlerdir. Bu tür metinlere en iyi örnek *Hidayetullah Divanı*’dır.

2. 4. 12. “gibi/bigî” göçüşmesinde EAT eserlerinin büyük bir bölümü “gibi” tarafındadır. Ancak Azerî ağızı etkisinde yazılan bazı eserlerde bu durum “bigî” tarafındadır. Bu eserler de kaynağını Azerî ağızlarından alırlar. “bigî” *Dede Korkud*, *Dastân-ı Ahmed Haramî*, *Işkname*, *Fuzulî*, *Nesimî*, *Hatayî* gibi birçok eserde karşımıza çıkar.

2. 4. 13. EAT dönemine ait bazı metinlerde –İp/-Up zarf fiil eki çekime girek geçmiş zaman işlevi ile kullanılmaktadır. Akkoyunlu devleti sınırları içinde yazılan ve EAT kelime hazinesiyle koşutluk gösteren *Hidâyetullah Beg Divanı*’nda bu özellik belirgin olarak tespit edilmektedir. Düşün-üp-dür “düşünmüştür”, kaç-ıp-san “kaçmışsın”, gel-ip-di “gelmiştir”, yitiş-ip-ler “yetişmişler” gibi (bk. Korkmaz 2004:2033). Bugün -ip/-if zarf-fiili, Doğu Anadolu ağızlarında yardımcı fiili aracılığı ile zaman kavramı kazanarak kullanılmaktadırlar (bk. Zülfiyar 1992). Bu sebeple Korkmaz (2004:2033) “bugün Doğu, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarındaki bazı şekiller *Hidâyetullah Divanı*’ndaki bazı şekillerle karşılaştırıldığında, Akkoyunlu Devleti’nin temelini oluşturan Bayındır boyu ağzının bölgenin ağız yapısına önemli katkılar yaptığı görülmektedir” demektedir. Ancak bugünkü verilere bakarak bu eseri Azerî ağızı sınıfına dahil etmek daha kolaydır. Çünkü Korkmaz’ın bahsettiği örnek Azerî sahası metinlerinin temel karakteristik özelliklerindedir (bk. Develi 2004). Bu anlamda Doğu ve Kuzey Anadolu ağızlarında Azerî şivesine yakınlıklar görülebilir.

2. 4. 14. EAT döneminde bazı düz ünlülü kelime ve ekler (3. şahıs iyelik eki, 3. Şahıs belirli geçmiş zaman eki, belirtme hâli eki vb.) yuvarlak ünlülü tabanlarda dudak uyumunu bozmuştur. Karahan’a göre bu durum ya Doğu Türkçesinin tesiriyle ya da imlâ kalıplaşması yoluyla olmuştur. Bahsedilen özellik Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da vardır. Ancak düz ünlülü kelime ve eklerin dudak uyumunu bozması, böyle eserlerin Doğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarıyla yazıldığını göstermez. Dile getirilen fonetik olayda ağızlardan çok Doğu Türkçesinin rolü vardır. Bu tip bazı eklerin, kelime kökü ne olursa olsun düz ünlü taşımaları, imlâlarının son zamanlara kadar kalıplaşmış

olarak devam etmesi, bu düz oluş durumunun bir fonetik özellik olduğu kadar bir imlâ meselesi olduğunu da göstermektedir (bk. Timurtaş 1977:36). Meselâ, Saltukname'de: arkuru (Gabain) > arkurı (B12a-6), böşük, büşük > beşük B80b-14, büt- > bit-, bitürdi B2b-10, kötü > kötü (Meninski) B77a-16 Aksu 2002. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Doerfer 1985).

2. 4. 15. +IA zarf yapım eki¹⁹ de metinlerin sınıflandırılması bakımından bir ölçü olabilir. Duman'ın son zamanlarda bu ek üzerine yaptığı çalışma, bize, dönemin metin-ağız ilişkisine farklı bir yaklaşım imkânı sunmaktadır. Nitekim “münferit örneklerine Eski Türkçe'de de rastlanan +IA zarf yapım eki Eski Türkiye Türkçesi devresinde belli eserlerde kullanım yaygınlığı kazanmış, bir yapım ekinden çok kelimeleri zarf görevine sokan çekim eki görüntüsüne girmiştir” (Duman 2002). EAT döneminde çok yaygın olmayan bu ek bazı eserlerde işlek olarak karşımıza çıkmaktadır (bk. Duman 2002; Tulum 1993; Önler 1996). +IA eki EAT dönemi eserlerinde pek işlek değildir. Ekin Eski Türkçe devresi de dahil olmak üzere kullanım alanı bir kaç kelimeyle sınırlı olduğu görünmektedir. “Nitekim *bile* (<bir+le), *öğle* (<öd+le) gibi kelimelerde kalıntısı devam edegelen +IA, Eski Türkiye Türkçesi dışındaki devrelerde ve Batı Türkçesi dışındaki alanlarda belli kelimelerde kalıplaşmış (ölü) bir yapım eki görüntüsündedir” (Duman 2002). Ancak Celâleddin Hızır'ın *Müntehab-ı Şifâ* (Önler 1990; 1999) ve *Teshil* (Turan 1992; 1993), İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfredde*, başta olmak üzere Manyaslı Mahmud'un *Kemâliye* (Yelten 1993) adlı eserinde de bu eke işlek olarak rastlanmaktadır. Duman “*Edviye-i Müfredde* Gere-de'de, *Münyetü'l-Ebrâr* İznik'te yazılmışlar. *Mukaddime* de muhtemelen İznik'te yazılmış olmalı” demektedir (Duman 2002). Aynı özellikleri taşıyan öbür eserlerin ise nerede yazıldıkları belli değildir. Zaten günümüz ağız verileriyle destekleyemediğimiz bu morfolojik özelliğin nerede ve kimin tarafından yazıldığı birinci derecede önemli olmadığı gibi, müstensihlerin de ağız özelliklerinin karışması ihtimal dahilindedir. Ayrıca bahsi geçen eserlerin ortak noktaları olduğu gibi farklı özelliklere de sahip olmaları ayrı bir sorundur. O hâlde, “Eski Türkiye Türkçesi devresi için söylemek gerekirse, eserin dil özelliğini oluşturan amil daha çok müellifin veya müstensihlin bağlı olduğu ağız özelliğidir denebilir” (Duman 2002). Yine “*birle*, *tañla*, *tünle* gibi pek çok eserde sıklıkla rastlanabilen kelimelerden başka, bütünüyle Eski Türkiye Türkçesi devresine ait eserlerde görülmediğine göre, +IA'yı çekim eki sıklığında bulunduranlar, bu evrede

¹⁹ Burada kastedilen ek, köken ve işlev olarak *ile* (> +IA) edatından tamamen farklı, bazı isim ve sıfatlara getirilerek zarf fonksiyonunda kelimeler türeten +IA ekidir. örnek: dün-dünle, tañ-tañla, öğ+le vs.

belli ağız bölgelerini temsil eden eserler olarak bir araya getirilebilirler” (Duman 2002).

Bu eserler kendi içinde tarihî Anadolu Türk ağız gruplarından birini temsil etmektedir. Ancak +LA ekiyle öne çıkan ve bu yönüyle öbür ağızlardan ayrılan bir ağız maalesef günümüze dek varlığını sürdürememiş, +LA eki ağızlarda birkaç kelimedede kalıplaşmış olarak varlığını koruyabilmiştir. Bu sebeple Duman’ın bahsettiği özelliğe sahip metinlerin kaynak ağızını, günümüz Anadolu ağızlarına bakarak söylemek mümkün değildir. Ancak metinlerdeki başka özelliklerden yola çıkarak tahminde bulunabiliriz. Bu tahminin isabet derecesinin de epeyce tartışmalı olduğunu açıktır. Mesela, önceki bölümde *Teshil*’in birincil uzun ünlüler sebebiyle (Turan 1993) Batı Anadolu Ağızları grubuna dahil edilebileceğini belirtmiştik. +LA ekinin *Teshil*’de de kullanılması, bu özelliği taşıyan metinlerin de aynı ağız grubundan olduğunu gösterebilir. Nitekim Batı Anadolu ağızlarının birçok hususta arkaik unsurları koruma kabiliyeti, bu metinlerin de -kanaatimizce- aynı ağız grubundan olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Bununla birlikte doğrudan günümüz ağızları için ayırıcı özellik olmadığından irtibatlandırılmayan ancak EAT metinleri açısından ayırıcı bir özellik niteliği taşıyan bu morfolojik özellik, tarihî Anadolu ağızlarıyla ilgili bilgi vermesi açısından çok önemlidir.

3. Sonuç

Osmanlı ve EAT metinlerinin tümü, aynı dil özelliklerine sahip metin değildirler. Bu metinler arasında, günümüzdeki gibi standart bir yazı dili birliği bulmak neredeyse imkânsızdır. Her metnin dili; kendisini kaleme alanın tahsiline, yazılış amacına, hedef kitleye ve yazıldığı kültür merkezine göre farklılık gösterir. Ayrıca müstensihlerin metnin dili üzerindeki müdahaleleri de göz ardı edilmemelidir. Tam anlamıyla standart yazı dilinin kurulamayışında Osmanlı coğrafyasının çok geniş olmasının, tek elden örgün eğitimin yapılmayışının ve imlâdan kaynaklanan sorunların çok büyük etkisi vardır. Bu sebeple birçok metnin dilini, yazarın veya müstensihin kendi ağızı yönlendirmiş denebilir. Ancak bu etkileme derecesi eserlere göre değişir. Bu bakımdan metinler dört kısma ayrılabilir. Birincisi, Osmanlı dönemi için geçerli olan ve daha çok 17. yy. sonrasındaki dönemin standart yazı dilini temsil eden ve tahsili yüksek kişiler tarafından yazılan metinler. İkincisi, okuma yazma bilen; ancak çeşitli sebeplerle ağızını metine yansıtan yazarların eserleri. Üçüncüsü, tamamen halkın içinden insanların kaleme aldığı ve ağız özelliklerinin çok açık hissedildiği, daha doğrusu yazarın kendi ağızını yazı dili olarak kullandığı eserler. Dördüncüsü ise, seyahatname ve derleme niteliği taşıyan eserler.

Özellikle EAT metinlerindeki birçok standartlaşmada daha sonraki yüzyıllarda yaşayan müstensihlerin etkisi büyüktür. Çünkü 16.yy.dan sonra bir yazı geleneği oluşmuş ve müstensihler istinsah ettikleri metinleri bu yazı geleneğine uydurmuşlardır. 15. yy. öncesi telif edilmiş metinlerin günümüze kalan nüshalarındaki mensur kısımların birçok noktada değiştirilip yazı diline uyarlandığı ancak aynı eserlerin manzum kısımlarının vezin ve kafiye gibi bazı şiirsel unsurlar nedeniyle birçok arkaik unsur taşıdığı tespit edilebilmektedir. Bu durum müstensihlerin, metinlerin mensur kısımlarında ne kadar değişiklik yapabildiğini görebilmemiz açısından önemli bir delildir.

EAT dönemine bakıldığında Orta Anadolu ve Azerî ağızlarının temsil ettiği iki ana yazı dili karşımıza çıkar. Bu iki ana ağzın yanında küçük bir eser grubunda Kıpçak-Oğuz şivelerinin karışmasıyla oluşan ayrı bir yazı dili de görülmektedir. Bugün Kıpçakçanın etkili olduğu ağızları Karadeniz başta olmak üzere hemen hemen Anadolu ve Rumeli'nin her yerinde tespit edebilmekteyiz. Ancak bu Kıpçak şivesinin etkili olduğu ağızlar yazı dilinde sürekliliğini koruyamamışlardır.

Bu üç yazı dili dışında daha özel ve yerel ağızların etkili olduğu eserler de görülmektedir. Dönemin dil yapısı ayrıntılı olarak incelendiğinde, eserlerin büyük bir kısmı Orta Anadolu ağızlarını temel alarak oluşmuştur. Azerî ağzının etkisinde yazılan eserler de azımsanamayacak ölçüdedir. Bununla birlikte Batı Anadolu, Trakya, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarıyla yazılan eserler, istisna kabilinden de olsa karşımıza çıkmaktadır.

Eserlerin hangi ağızlara dayandığını belirlerken bazı dil ölçülerini temel aldık. Buna göre,

1. Yuvarlaklaşma temayülü, ilerleyici benzeşme, art damak -k-, -k > -h-, -h değişmesi ve art damaksıl n (ñ) sesinin varlığı gibi özellikler daha çok Orta Anadolu ağızlarını esas alarak oluşmuş yazı diline aittir.

2. +a/+ga yönelme hâli eki, +I/+nI belirme hâli eki, +dan/+dın ayrılma hâli eki, turur/durur, dağı/takı, i-/er-, bol-/ol- gibi ikili şekiller, bazı eselerde Kıpçak ve Doğu Türkçesi etkisindeki Oğuz ağızlarının oluşturduğu yazı dilini temsil eder.

3. b- > m- değişmesi, art damak k->h- değişmesi, "gibi/bigî" göçüşmesi, -İp/-Up zarf-fiilinin çekime girmesi gibi özellikler Azerî ağzı etkisinde oluşan yazı dilini bize işaret eder.

4. Birincil uzun ünlüler, b- > p-, c- > ç- değişmesi, -k-, -k > -g-, -g değişmesi gibi özellikleri barındıran eserler daha çok Batı Anadolu, Rumeli ve bir bakıma Doğu Karadeniz ağızları etkisinde oluşan yazı dilleridir ve kullandıkları eserler çok sınırlıdır.

5. Dil uyumsuzluğu örneklerinin çok olduğu metinler de daha çok Doğu ve Kuzey ağzlarının etkisiyle kaleme alınmış metinlerdir.

6. Düz ünlülü bazı eklerin sebep olduğu dudak uyumsuzluğu ise her ne kadar Doğu Anadolu illerimiz ağzlarını işaret etse de o dönem için bu, Doğu Türkçesinin etkisiyle oluşan bir özelliktir. Bu sebeple EAT eserlerinin genelinde görülen bu özellik Doğu Anadolu illeri ağzlarındaki düz ünlülü eklerle izah edilemez.

7. Bunların yanında +IA ekinin yoğun bir şekilde kullanıldığı metinler vardır. Eski metinler için ayırıcı bir özellik olan bu morfolojik özellik günümüz ağzlarından hiçbirisi için -en azından bugüne kadar yapılan çalışmalar neticesinde- ayırıcı özellik değildir. Bu sebeple hangi bölge ağzına dayandığını tahmin etmek güçtür. Ancak bu özellik EAT dönemi tarihî ağzılardan en azından birinin ayırıcı özelliğini bize göstermesi bakımından oldukça ilgi çekici bir tespittir. Dönemin Orta Anadolu, Doğu ve Kuzey Anadolu, Batı Anadolu ve Rumenli ağzlarının etkisinde yazılmış örnek metinlerde +IA ekine ayırıcı bir özellik olarak rastlamıyoruz. O hâlde bu morfolojik durumun bulunduğu ağız, belki Batı Anadolu ağzları içinde arkaik unsurları bünyesinde barındıran ağız adacağı konumunda yerel ve küçük bir ağız olabilir.

Moğol istilasası sırasında Anadolu'ya yoğun Kıpçak ve Doğu Türkü göç etmiştir. Bu istila sonucunda baskılara direnemeyen Oğuz gruplar Batı Anadolu'ya kaymış, böylece Batı Anadolu Türkleşirken, Moğollar istila ettikleri yerlerdeki hakimiyeti sağlamak için Karadeniz, Doğu ve Orta Anadolu'ya yoğun Kıpçak ve Doğu Türkü yerleştirmiştir. Bugün dahi ağzılarda tespit edilen bazı Doğu Türkçesi özellikleri bu göçler sebebiyle oluşmuştur. Dolayısıyla göçler sonrası Doğu Türkçesi, Kıpçak ve Oğuz unsurların karışık olarak konuşulduğu ağzların oluşması bugünkü verilere bakılarak yüksek bir ihtimaldir. Aslında EAT döneminde “olga-bolga” dili olarak adlandırılan karışık dilli eserler sorunun çözümü de bundan ibaret olabilir. Araştırmalarımız, bu tür eserlere o dönem Anadolu'ya göç eden ve Oğuzca unsurlarla karışan Kıpçak ve Doğu Türkçesi özellikleri taşıyan ağzların kaynaklık edebileceği kanaatini bizde uyandırdı.

Bu tespitlerle birlikte, tarihî ağzlar ve bunların Anadolu ağzlarıyla ilişkileri hususunda yeni yeni metinler ortaya çıkarıldıkça veya su yüzüne çıkarılmış metinlere farklı açılardan bakıldıkça daha çok malzeme elde edileceği açıktır. Bu sebeple yaptığımız bu çalışma bu konuda bir başlangıçtır.

Kaynakça

- AKSOYAK, İ. Hakkı (2005), “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin “Dölek” Redifli Gazeli ve “Dölek” Kelimesi Üzerine”, *Millî Folklor*, S. 65, Ankara, s. 46-48.
- AKSU, Mediha (2002), *Saltuknâme'de Küçük Ünlü Uyumu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- ALLEN, W. E. (1971), *A History of the Georgian People*, London.
- ARAT, R. R. (1960), “Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair”, *V. Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956)*, TTK Yayınları, Ankara, s. 225-232.
- ATALAY, Besim (1998), *Divânü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, TDK Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mehmet (2001), “Düvlek Kelimesi Üzerine Bir Not”, *İlmî Araştırmalar*, S.12, İstanbul, s. 57-61.
- AYDIN, Mehmet (2002), *Aybastı Ağzı*, TDK Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mehmet (2005), “Derleme Sözlüğüne Birkaç Katkı Divânü Lûgati't-Türk'le Aybastı Ağzındaki Bazı Ortak Ögeler”, *İlmî Araştırmalar*, S. 19, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, s. 17-22.
- BİLGİN, Azmi (1990), “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsurları Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 69, Aralık, s. 63-74.
- BOESCHOTEN, Hendrik (1990), “Vokalquantität in Rabghuzis Poesie”, *Central Asiatic Journal* 34, (1990), s. 187-213.
- BRENDEMOEN, Bernt (1977-1979), “Labial Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar”, *Türkiyat Mecmuası 1977-1979*, C. XIX, s. 223-240.
- BRENDEMOEN, Bernt (1996), “Osmanlı ve Çağatay Şiirinde İmâle ve Aslı Uzun Ünlüler”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, TDK Yay., Ank. 1996.
- BRUINESSEN, Van Martin – BOESCHOTEN, Hendrik (2003), *Evliya Çelebi Diyarbakir'de*, (çev. Tansel Güney), İletişim Yayınları, İstanbul.
- BULUÇ, Saadettin (1955), “Eski Bir Türk Dili Yadigarı: Behçetü'l-Hadâik fi Mev'izeti'l-Halâik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi VI*, İstanbul, s. 119-131.
- BURAN, Ahmet (1992), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II. (Ağzular)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- BURAN, Ahmet (1997), *Keban, Baskıl ve Ağın Yöresi Ağzıları*, TDK Yayınları, Ankara.
- BURAN, Ahmet (2002), “Konuşma Dili Yazı Dili İlişkileri ve Derleme Faaliyetleri”, *Türkbilig*, 2002/4, Ankara, s. 97-104.
- CANPOLAT, Mustafa (1968), “Behçetü'l-Hadâik'in Dili Üzerine”, *TDAY-Belleten 1967*, TDK Yayınları, Ankara, s. 165-175.

- CANPOLAT, Mustafa (1973), "XIV. Yüzyılda Yazılmış Değerli Bir Tıp Eseri Edviye-i Müfrede", *Turkoloji Dergisi*, V. cilt, 1. sayı, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü yayını, Ankara, s. 21-47.
- CANPOLAT, Mustafa (1995), 'Ömer bin Mezîd, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, TDK Yayınları, Ankara.
- CARBOGNANO, C. C. Da. (1794), *Primi Principi della Grammatica Turca*, Roma.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- DANKOFF, Robert (2004), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, (çev. Semih Tezcan), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul.
- DEMİR, Necati (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Nurettin (1993), *Postverbien im Türkeitürkischen: Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- DEMİR, Nurettin (1994), "Birleşik Fiiller ve Vurgu: -iver- şeklinin görevlerini tespitte vurgunun rolü", *TDAY-Belleten 1994*, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- DEMİR, Nurettin (2002), "Ağız Terimi Üzerine", (Anadolu ve Rumeli Ağızları Semineri) *Türkbilig 2002/4*, s. 105-116, Ankara.
- DEMİREL, Şener (2005), "16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Tatavlı Mahremî ve Şütür-nâmesi", *Millî Folklor*, S. 65, Ankara, s. 49-66.
- DEMİRİZ, Yıldız (1989), "Karamanlıca epigrafyasına katkı. Eskişehir'de Karamanlıca bir mezartaşı kitabesi", *Tarih ve Toplum*, S. 66, Haziran.
- DEMİRTAŞ, Ahmet (2003), *Durr-i Mekkûn*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.
- DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, TDK Yayınları, Ankara.
- DEVELİ, Hayati (1999), "Ağız Özellikleri Taşıyan Bir Eski Türkiye Türkçesi Metni Fatiha Tefsiri", *İlmî Araştırmalar*, S. 6, s. 63-81, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- DEVELİ, Hayati (2002a), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar", *Türkbilig (2002/4)*, Ankara, 117-124.
- DEVELİ, Hayati (2002b), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması", *The Linguistic Heritage of The Seljuks, Sources for the History of the South West Turkic Linguistic Varieties, University of Mainz Institute of Oriental Studies*, 25-27 January 2002, Mainz-Almanya.
- DEVELİ, Hayati (2004a), "Tursun Fakih Gazavât-nâmesinin Ağızbilimsel Özellikleri", *İlmî Araştırmalar*, S. 17, Güz, Gökkubbe Yayınları, İstanbul.

- DEVELİ, Hayati (2004b), “Kadı Burhaneddin’in Dili Azerbaycan Türkçesi midir?”, *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildirileri*, G. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları, Kırşehir, s. 133-143.
- DEVELİ, Hayati (2004c), “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Göre XVII: Yüzyıl Azerbaycan-Türkmen Ağzı”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (20-26 Eylül 2004)*, TDK Yayınları, Ankara, s. 767-786.
- DOERFER, Gerhard 1985. *Zum Vokalismus Nichterster Silben in Altosmanischen Originaltexte*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission, Band XXXVII, Mainz.
- DS *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. IV, TDK Yayınları, Ankara.
- DUMAN, Musa (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Gore 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- DUMAN, Musa (2004), “Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (20-26 Eylül 2004)*, TDK Yayınları, Ankara, s. 793-804.
- DUMAN, Musa 2002. "On the usage of the adverbial suffix +IA in Old Anatolian Turkish", *Turkic Languages*, Ed. by Lars Johanson, v. 6 (2002) 1, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, p. 8-18.
- ERCİLASUN, A. Bican (1983), *Kars İli Ağızları*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2000a), “Ağız Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Türk Dili*, S. 584, TDK Yay., Ankara, s. 115-118.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2000b), “Ağız Çalışmalarına Toplu Bir Bakış”, *Türkçenin Ağızları Çalıştay Bildirileri*, Haz. A. Sumru ÖZSOY, Eser E. TAYLAN, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, s. 1-3.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2001), *Asarcık Ağzı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2003), “Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Journal of Turkish Studies*, Volume 27/II, Published at the Department of Near Eastern Languages and Literatures Harvard University.
- EREN, M. Emin (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- ERİMER, Kayahan (1989), “Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1970*, TDK Yay., Ankara, s. 211-236.
- EYİCE, Semavi (1975), “Anadolu’da “Karamanlıca” Kitabeler (Grek harfleriyle Türkçe kitabeler)”, *Belleten*, XXXIX, S. 153, Ocak 1975, s. 25-48.
- EYİCE, Semavi (1977), “Rum harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) bir Nevşehir Salnâmesi (Yıllığı), İ Ü İktisat Fakültesi, Fındıkoğlu Armağanı, İstanbul, s. 77-102.

- EYİCE, Semavi (1980), “Anadolu’da “Karamanlıca” Kitabeler (Grek harfleriyle Türkçe kitabeler)”, *Bellekten*, XLIV, S. 176, Ekim, Anara, s. 683-696.
- GABAIN, A. Von (1998), *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet AKALIN), TDK Yay., Ank. 1998.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1978), *Erzurum İli Ağızları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1993), *Doğu ve Güneydoğu Ağızları Üzerine Düşünceler*, Boğaziçi Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1999), “Ağız Araştırmalarının Bugünkü Durumu”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*, TDK Yay., Ankara, s. 16-23.
- GÜLSEVİN, Gürer – BOZ, Erdoğan (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (2002), *Uşak İli Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜNDÜZ, Ahmet (2004), “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Durumu ve Kırşehir’e Yerleştirilen Rişvan, Okçuyan, Köçekli ve Karakeçili Aşiretleri Hakkında Bilgiler”, *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildirileri*, G. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları, Kırşehir, s. 237-252.
- GÜNGÖR, Harun (1984), “Karamanlıca (Grek alfabeli Türkçe) bir kitâbe”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 33, Aralık, s. 95-101.
- GÜNŞEN, Ahmet (1997), *Anadolu’nun Türkleşmesi Sürecinde Türk Soy, Boy, Oymak ve Cemaâtlere İle Kırşehir*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları No:7, Kırşehir.
- GÜNŞEN, Ahmet (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜNŞEN, Ahmet (2004), “Kırşehir ve Yöresi Ağızlarında Yaşayan Eski/Arkaik Unsurlar”, *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) Bildirileri*, G. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları, Kırşehir, s. 253-269.
- JOHANSON, Lars (1978-1979), “The Indifference Stage of Turkish Suffix Vocalism”, *TDAY-Bellekten 1978-1979*, TDK Yayınları, Ankara, s. 151-156.
- JOHANSON, Lars (1989). “Substandard und Sprachwandel im Türkischen”, In: *Sprachlicher Substandard II. Standard und Substandard in der Sprachgeschichte und in der Grammatik (Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft, 44)*, S. 83-112.
- KALAY, Emin (1998), *Edirne İli Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara.

- KARAHAN, Leylâ (2000), "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi", 25-29. 09. 2000 Çeşme 4. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri, Çeşme.
- KORKMAZ, Zeynep (1968), "Eski Bir Kuduri Çevirisi", *XI. Türk Dil Kurultayı'nda Okunan Bilimsel Bildiriler*, TDK Yayınları, Ankara, s. 225-231.
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Marzubannâme Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1976), "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", *TDAY-Belleten 1975-1976*, TDK Yay., Ankara, s. 143-172.
- KORKMAZ, Zeynep (1987), "Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış", *Beşinci Milletlerarası Turkoloji Kongresi, I. Türk Dili, 23-28 Eylül 1985*, İÜ Yayınları, İstanbul, s. 89-109.
- KORKMAZ, Zeynep (1994a), "Eski Türk Yazı Dilinden Yeni Yazı Dillerine Geçiş Devri ve Özellikleri", *TDAY-Belleten 1991*, TDK Yayınları, Ankara, s. 55-64.
- KORKMAZ, Zeynep (1994b), *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1994c), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1995), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1995a), "Batı Anadolu Ağızlarında Aslı Ünlü Uzunlukları Hakkında", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c. II, TDK Yay., Ank. 1995.
- KORKMAZ, Zeynep (1995b), "Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vokal) Uzunlukları", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c. I, TDK Yay., Ank. 1995, s. 443-458.
- KORKMAZ, Zeynep (1995b), "Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Üzerine Notlar", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c. I, TDK Yay., Ank. 1995, s. 491-508.
- KORKMAZ, Zeynep (2004), "Emir Hidâyetullah Divanı'nın Dil Yapısı Üzerine Görüşler", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, TDK Yayınları, Ankara, s. 2023-2033.
- KÜLEKÇİ, Numan (2002), *Tursun Fakih, Gazavât-ı Resulûllah*, Toket Yayınları, İstanbul.
- LEES, Robert B. (1989), "Turkish Harmony and The Phonological Description of Assimilation", *TDAY-Belleten 1966*, Ankara.
- LİGETİ, Lajos (1942), "Türkçede Uzun Vokaller", *Türkiyat Mecmuası*, C. 7-8, 1942, s. 82-94.
- MANSUROĞLU, Mecdud (1960), "Şerhü'l-Menâr'ın Dili Hakkında", *V. Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956)*, TTK Yayınları, Ankara, s. 367-374.
- MANSUROĞLU, Mecdud (1951), "Anadoluda Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV/3*, Ankara, s. 215-229.
- ÖNLER, Zafer (1990), *Celâhüddin Hızır (Hacı Paşa), Müntehab-ı Şifâ I*, TDK Yayınları, Ankara.

- ÖNLER, Zafer (1996), “Türkçede -LA Zarf Eki”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi Bildirileri 1992*, TDK Yayınları, Ankara, s. 9-15.
- ÖNLER, Zafer (1999), *Celâluddin Hızır (Hacı Paşa), Müntehab-ı Şifâ II*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN, Mustafa (1993), *Mahmûd bin Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Mustafa (2000), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKAN, Mustafa (2001), “Edirneli Nazmî ve Türkî-i Basit Hareketi”, *İlmî Araştırmalar*, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, İstanbul, s. 233-246.
- SAĞIR, Mukim (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2004), “Grek Harfleriyle Yazılmış Anadolu Karamanlı Ağzı Metinleri Üzerine”, *Journal Of Turkish Studies*, Volume 28/II, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- SÜMER, Faruk (1972), *Oğuzlar*, Ankara.
- ŞAHİN, Hatice (2003), *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1974), “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘olga-bolga’ Sorunu”, *TDAY-Belleten 1973-74*, TDK Yayınları, Ankara, s. 59-157.
- TEKİN, Talat (1995a), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yay., Ank. 1995.
- TEKİN, Talat; ÖLMEZ, Mehmet; CEYLAN, Emine; ÖLMEZ, Zuhâl; EKER, Süer, (1995b), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yay., Ank. 1995.
- TELLİOĞLU, İbrahim (2005), “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 5, KaraM Yayınları, Çorum, s. 1-10.
- TELLİOĞLU, İbrahim (2005), *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon.
- TEZCAN, Semih – BOESCHOTEN, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, YKY Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, YKY Yayınları, İstanbul.
- TİMURTAŞ, F. Kadri (1994), *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TOGAN, A. Zeki Velidî (1981), *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş I*, İstanbul.
- TS, *Tarama Sozluğü*, C.III, TDK Yayınları, Ankara.
- TULUM, Mertol (1993), “-la / -le Ekine Dair”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 157-164.

- TUNA, Osman Nedim (1988), "Göktürk Yazılı Belgelerde ve Uygurcada Uzun Vokaller", *TDAY-Belleten 1960*, TDK Yay., 213-282.
- TURAN, Zikri (1992), *Hacı Paşa (Celâleddin Hızır), Teshîl – Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini*, 2 c., İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi, Malatya 1992.
- TURAN, Zikri (1993), *Eski Anadolu Türkçesi'nde Ünlü Uzunlukları*, Malatya.
- Türkçe Sözlük I* (1988), TDK Yayınları, Ankara
- VIGUIER, M. (1790), *Elémens de la langue turgue ou tables analytiques de la langue turque usuelle, avec leur développement*, Constantinople (İstanbul).
- YELTEN, Muhammet (1993), *Şirvanlı Mahmud, Kemaliye*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ZÜLFİKAR, Hamza (1992), "Doğu Anadolu Ağızlarında Zaman Kavramı Taşıyan -ip/-if Eki", *Türkoloji Dergisi*, C. X, S. 1, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara, s. 13-20.